

AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNDƏ PRIORİTET İSTİQAMƏT

Gülgün QULIYEVA,
Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan politoloji fikrində tez-tez səslənən "yeni Avropa geosiyasəti" konsepsiyası Avropa inteqrasiya prosesləri ilə stx bağlıdır. Qeyd edək ki, yeni Qərb geosiyasəti dedikdə Avropa ölkələrinin və ABŞ-ın siyasi-politoloji fikrində formalaşmış geosiyasi nəzəriyyələri və onların müxtəlif regional səviyyələrdə həyata keçirdikləri geosiyasi mənafeleəri başa düşülür.

Müasir mənada Avropa geosiyasəti "Vestfal modeli" (1648-ci ildə imzalanmış və bununla da Otuzillik müharibəyə son qoymuş Vestfaliya sülh müqaviləsi ilə bağlıdır) əsasında yaranmış yeni dünya nizamının başlanması ilə bağlıdır. Həmin modelə görə, dünya nizamının strukturu suveren, öz ərazisi olan dövlətlərdən ibarətdir, dövlətlər bir-birilərinin daxili işlərinə qarışmamalı, bütün dövlətlər qanun qarşısında bərabər olmalı, beynəlxalq hüquq normalarına əməl olunmalıdır. Lakin ölkələr arasında ziddiyyətlər çox zaman güc hesabına aradan qaldırılırdı ki, bu sahədə yenə də "qalıbləri mühakimə etmərlər" prinsipi qüvvədə qalırdı [10, s.22-23]. Lakin "Vestfal modelinin" beynəlxalq hüquq normalarının fəaliyyətinə rəvac verməsi Avropa qitəsinin, bütövlükdə dünya dövlətlərinin sivilizasiyalı geosiyasi inkişafı üçün mühüm təməl oldu.

İkinci dünya müharibəsindən sonra da Avropa geosiyasəti xeyli müddət milli mənafeleer sahəsi kimi formalaşmamışdır. Sözüün əsl mənasında müasir Avropa geosiyasəti yalnız 1959-1968-ci illərdə Fransanın prezidenti, Avropa qitəsinin müstəqil siyasətini yaratmaq məqsədilə mübarizə aparan və buna görə də "qitəçi" adlanan Şarl de Qollun hakimiyyəti dövründə ABŞ-ın rəhbər rol oynadığı Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının hegemonluq siyasətinə qarşı cəsarətli addımlar atıldığı zaman formalaşmağa başlayır. 1963-cü ildən başlayaraq de Qollun qətiyyətli siyasəti nəticəsində Fransa həmin ittifaqdan çıxdı və özünün müstəqil diplomatiyasını qurmağa başladı. Lakin talassokratik dünyaya" qüdrətli dəniz dövlətlərinə qarşı təkbaşına mübarizə aparmağın çətinliyini başa düşən Fransa prezidenti Avropa daxilində Fransa-Almaniya əməkdaşlığına və SSRİ ilə əlaqələri möhkəmləndirməyə, "Atlantikadan Uraladək olan Avropa" geosiyasi məkanının yaradılmasına üstünlük verdi. Fransız mütəxəssislərinin Avropanın digər ölkələrindən olan ekspertlərilə əməkdaşlığı sayəsində "regional geosiyasət" müstəqil elm sahəsinə çevrilir. Həmin siyasətin ideoloji əsasında Karl Xausxofferin "kontinentalizm" konsepsiyası dururdu [12, s.227-597].

Həmin dövrdə beynəlxalq reallıqların yenidən öyrənilməsi "mondializm" konsepsiyasını meydana gətirdi, bu konsepsiya Qərbin "soyuq müharibə"də tam qələbəsindən xeyli əvvəl meydana gəlmişdi. Konsepsiyanın mahiyyəti bundan ibarətdir: elə bir tarixi-siyasi məkan olacaq ki, bu tarixin kulminasiya anıdır " planet miqyasında inteqrasiya baş verəcəkdir, yəni dövlətlər, xalqlar, millətlər mədəniyyətlər uniformasiyalı dünya yaradacaqlar. Hələ qədim dövrlərdə və orta əsrlərdə belə bir ideya mövcud idi ki, Yer üzünün bütün xalqları vahid padşahlıqda birləşəcək və burada ziddiyyətlərə, faciələre, münaqişələre, bir sözlə, adi həyatda təzahür edən ixtilafıara son qoyulacaqdır [13, s.184].

Sonralar bu utopik ideyalar Ogüst Kantın pozitivizmində " "Üçüncü era" təlimində, Lessinqin humanist esxatologiyasında özünün rasionaı variantlarında təzahür etmişdir. Vaxtilə kommunistlər də "Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!" şüarı altında dünya inqilabını həyata keçirmək yolu ilə "Dünya dövləti"ni yaratmaq ideyasını irəli sürmüşlər. Demək mümkündür ki, Millətlər Cəmiyyətinin, sonralar BMT-nin və YUNESKO-nun təsis olunmasına da mondializm nəzəriyyəsi təsir göstərmişdir.

Bütün XX əsr ərzində mondializm ideyaları Q. Devisin "Dünya konfederasiyası uğrunda universal hərəkət" əsərində rasionaı formada işlənmiş, ingilis parlamentinin üzvü H. Asbarnun 1946-cı ildə yaratdığı "Dünya dövləti naminə səlib yürüşü" əsərində yeni qiyafədə öz əksini tapmışdır. ABŞ-da Qərb üzərində bütün konseptual və strateji hakimiyyətin cəmləşməsilə məhz Amerika dövləti mondializmin əsas "qərargahına" çevrilmişdir. Maraqlıdır ki, bu ölkədə üç əsas mondializm təşkilatlarının yaranması barədə Qərb informasiya vasitələri bu yaxınlarda məlumat verirdilər [9, s.112].

Atlantizm tərəfdarlarına görə, dünyada dəniz sivilizasiyaları böyük rol oynayırlar, çünki bunadan qitənin daxilinə mədəniyyət impulsları daxil olur. Ona görə, də Avrasiyanın "daxili ayyarasında"ki dənizlərdə "qamçı və qoğal" siyasətini həyata keçirən hərbi nüvə raket bazaları yerləşdirilir. Bu məkanlar aşağıdakılardır: 1) Özündə Şimali və Cənubi Amerikanı birləşdirən Amerika məkanı; 2) Avropa məkanı; 3) Yaponiyanın nəzarət etdiyi Sakit okean məkanı. Həmin analitik-intellektual layihələri atlantizm geosiyasətinin tərəfdarları Zbiqnev Bjezinski və H. Kissincer işləyib hazırlayırlar. Onların layihələrində bəşəriyyətin vahid dünya sisteminə keçməsi qlobal ideya kimi təqdim edilir [6, s.247].

Z. Bjezinskinin rəhbərliylə hazırlanmış konvergensiya nəzəriyyəsinə görə, Dünya Hökumətində planeti Moskva və Vaşinqton birlikdə yalnız atlantizm çərçivəsində idarə edə bilərlər. Belə olarsa, planetar sülh dövrü başlayar, "soyuq müharibə" tam başa çatır və bununla da Yer üzündə geosiyasi gərginlik aradan götürülür. Lakin

reallıqların öz məntiqi vardır. Keçmiş Sovet İttifaqında "yenidənqurma" dövründə - "demokratikləşmə" və "liberallaşma"nın təməlinə konvergensiya ideyaları durmuşdur. Amma praktikada təzadlı bir geosiyasi durum yaranmışdı: O dövrdə Varşava bloku dağıldı, NATO isə buraxılmadı, Avrasiyanın parçalanması artıq real fakta çevrildiyindən o vaxtkı ABŞ prezidentləri Reyqan (sonra isə ata Buş) atlantizm strategiyasını rəhbər tutaraq sosializm blokuna heç bir güzəştə getmədilər və əksinə, özlərinin hegemonçu mövqeləri ilə vahid kommunizm məkanının dağılması prosesini daha da gücləndirdilər.

Uzun illər Fransa prezidenti F. Mitteranın şəxsi müşaviri olmuş Jak Attali hesab edirdi ki, planetdə baş vermiş qlobal dəyişikliklər nəticəsində hazırda "pul erası" başlanmışdır. Belə ki, dəyərin universal ekvivalenti olan pulla daha rəşional idarəetmə mümkündür, çünki biz bütün şeylərin maddi rəqəm ifadələrinə münəcər edirik. J. Attalinin gələcək haqqında konsepsiyasına görə, coğrafi, mədəni, ideoloji, etnik, dini və s. faktorlar deyil, xalis iqtisadi reallığın məkana münasibəti başlıca yer tutacaqdır [9, s.276].

Geoiqtisadiyyatda xalqların harada yaşaması, etnosların tarixi, mədəni ənənələri heç bir əhəmiyyəti kəşb etmir. Hər şey dünya birja mərkəzlərinin, faydalı qazıntıların, informasiya mərkəzlərinin, iri istehsalların yerləşməsi ilə ölçülür. J. Attaliyə görə: 1) iki Amerikanı vahid maliyyə-sənaye zonasında birləşdirən Amerika məkanı; 2) Avropanın iqtisadi birliyindən sonra yaranmış Avropa məkanı; 3) "Yeni çiçəklənən zona" ilə rəqabətdə olan Tokio, Tayvan və Sinqapur birləşdirən Sakit okean regionu [9, s.280]. Lakin bütün politoloji nəzəriyyələrdə bir yekdil mövqe mövcuddur: həm ABŞ-da, həm Avropada yeni geosiyasi konsepsiyaların formalaşması kontinental imperiyanın " Sovetlər İttifaqının dağılmasından sonra mümkün olmuşdur.

Azərbaycan geosiyasəti də məhz bu reallıqlarda formalaşmağa başlamışdır. S. Xantinqtonun fikrincə, "soyuq müharibə" dövründə dünya "birinci", "ikinci" və "üçüncü" dövlətlərə bölünmüşdür. Hazırda bu təsnifat köhnəlmişdir. Buna görə də, müasir geosiyasi ölçülərdən yanaşılısa dünya ölkələrini siyasi və iqtisadi sistemlərinə görə deyil, onların mədəniyyətinə, məxsus olduqları sivilizasiyalara görə təsnif etmək daha düzgün olardı [11, s.11-12].

Bəhs olunan konsepsiyalar "soyuq müharibə" başa çatdıqdan, Yalta sistemi söküldükdən sonrakı "soyuq sülh" dövrünün məhsulları olub yaşanmış eranın hadisə və proseslərinin ümumiləşdirilməsinə həsr olunmuşdur. "Soyuq müharibə" onu adi müharibələrdən fərqləndirən xarakteristikalara malikdir ki, bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- ilk dəfə olaraq müharibəni onu başlayan ölkə udmuşdur;
- geosiyasi ziddiyyətlər aydın ifadə olunmuş ideoloji xarakter daşmışdır, lakin onların həlli geosiyasi ziddiyyətləri aradan qaldırmamışdır;
- dünya nüvə müharibəsinin təhlükəsinin dərk edilməsi bu silahın, qlobal miqyasda tətbiq olunmasına imkan verməmişdir;
- hərbi vasitələrdən yalnız regional (lokal) səviyyədə istifadə olunmuşdur. Ən uzun sürən və irimiqyaslı müharibələr böyük dövlətlər tərəfindən aparılmışdır (Hind-Çində, Əfqanıstanda) [7, s.207-208; 221-223];
- demək olar ki, 45 il davam etmiş "soyuq" qarşudurma elmi-texniki inqilabın, kompüter və informasiya texnologiyalarının fonunda, hətta kosmosda həyata keçirilmişdir;
- müharibənin başa çatmasından sonra bir böyük dövlət qalmışdır; [6, s.20-42]
- "Soyuq müharibə"nin əsas nəticələrini əks etdirən geosiyasi konfiqurasiyanın köklü dəyişməsinin səbəbi həmin müharibənin iri geosiyasi nəticələri olmuşdur. Bu nəticələrə aşağıdakıları aid etmək olar;
- SSRİ-nin dağılması və böyük dövlət olaraq Sovet İttifaqının geosiyasi potensialının məhv edilməsi, "Qara dəşiyin" yaranması [6, s.108- 118];
- Mərkəzi Avrasiya məkanının fraqmentləşdirilməsi: keçmiş SSRİ ərazisində məcmu geosiyasi potensialı olan müstəqil dövlətlərin yaranması; [7, s. 807-809];
- vahid Almaniyanın yaranması və Mərkəzi Avropa məkanının xeyli fraqmentləşməsi: burada yeni dövlətlərin yaradılması;
- demək olar ki, bütün Sovet zonalarının ABŞ-ın və NATO-nun xeyrinə bölünməsi.

Dünya səhnəsində qüvvələrin ümumi yerləşməsinə müəyyənləşdirən geosiyasətin əsas qanunauyğunluqları məhz müəyyən ardıcılıq sırasında təzahür edir: "Milli münasibətlər" "siyasi iradə" "siyasi şərtlər" "geosiyasi atributlar" "geosiyasi potensial" "geosiyasi status" "geosiyasi konfiqurasiya". "Geosiyasət regional təfəkkürdən qlobal təfəkkürə doğru hərəkət etməkdədir" [6, s.223].

Qafqazın siyasət meydanında çox böyük maraqları olan Rusiya əslində konfliktlərin həllində yox, "konservləşdirilməsində" - dondurulmasında maraqlıdır çünki Rusiya Qafqazda mövcudluğunu hələlik bu yolla qoruyub saxlayır. Qafqazda ölkələrarası siyasi-iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsini üç amil vacib edir ki, P. Qoblun fikrincə, bunlar aşağıdakılardır:

- neft kəməri infrastrukturunu " bu sahədə Qafqaz respublikaları arasında qarşılıqlı anlaşma yaransa, onlar eyni gəlir götürər, qarşılıqlı iddiaları aradan qaldırar, bununla da, Qafqazın Rusiyadan asılılığı aradan qaldırılı bilər;
- həmsərhəd rayonlarında etnik münaqişələr "birinci amilin həyata keçirilməsi konfliktlərin tənzimlənməsində qarşılıqlı güzəştləri (Azərbaycanla Gürcüstan arasında olduğu kimi) şərtləndirər, lakin region Rusiyanın təsiri altında olduğundan münaqişələrin uzanması istisna deyildir. Buna görə də bəzi ekspertlər bu fikirdədir ki, Rusiya ilə əməkdaşlıq etmədən Avropa qitəsinin sabitliyini təmin etmək mümkün deyildir [5, s.251]. Bununla yanaşı,

P. Qobl hesab edir ki, Qafqazda integrasiya proseslərinə rəvac verəcək həmin amillərin ağrısız reallaşması üçün ABŞ özünün Qafqaz və Orta Şərq siyasətində aşağıdakı dəyişiklikləri etməlidir:

- Qafqaz respublikalarına münasibətdə ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaq;
- ABŞ-ın "İran siyasəti" dəyişdirilməlidir. Məlum olduğu kimi, ənənəvi siyasət öz səmərəsini vermədi, əksinə, bütün Cənubi Qafqazı və Mərkəzi Asiyayı Qərbdən ayıraraq regionda Rusiyaya fəaliyyət azadlığı açdı;
- Moskvanın nüfuz təsirini aradan qaldırmaq üçün buraya hamilik etməyə hazır olmaq.

Beləliklə, "Qobl planı", bir tərəfdən, Qafqazda strateji paritetin yaradılmasına yönəlmişdisə, digər tərəfdəndə, region ölkələrinin birliliyini, vahidliyini Rusiya-Zaqafqaziya tarazlığının yaradılmasında mühüm vasitə hesab edirdi. 2001-ci il sentyabrın 11-də ABŞ-da terror aktlarından sonra beynəlxalq aləmdə baş vermiş başlıca dəyişikliklərdən biri də Qərbin xarici siyasət strategiyasında Cənubi Qafqaza, xüsusilə Azərbaycana münasibətinin ciddi şəkildə dəyişməsidir. Bu geosiyasi kontekstdə Rusiyanın də fəallaşması regionda yeni strateji iştirakı proqnozlaşdırmağa imkan verir [1, s.6].

Avropa siyasi institutlarının Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ konfliktinin həllindəki rolunu şübhə altına alan P. Qobl əsas üstünlüyü Qafqaz regionu ölkələri ilə əməkdaşlığa verir və o, eyni zamanda Azərbaycanın strateji əhəmiyyətini xüsusi qeyd edərək göstərirdi ki, "Azərbaycan yalnız Qərblə Orta Asiya arasında körpü deyil, həm də xammalla zəngin Şərqlə Rusiya arasında bir səddir".

Maraqlıdır ki, Qafqaz ittifaqı ilə bağlı mövcud konsepsiyaların heç birində Ermənistan Respublikasının adı "Qafqaz təhlükəsizlik sisteminin" yaratıcıları sırasında vurğulanmır, bu isə təsadüfi deyil; diplomatik dairələrdə Ermənistanı Rusiyanın strateji müttəfiqi, onun regionda forpostu hesab edirlər. Rusiya Federasiyası ilə Ermənistan arasında 1997-ci il avqustun 2-də imzalanmış 12 bənddən ibarət "Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım" paktı iki dövlət arasında tərəfdaşlığın hüquqi ifadəsidir. Əgər belə bir əməkdaşlıq olmasaydı, Ermənistan Rusiyadan 1 mlrd. dollardan artıq qiymətə malik hərbi texnika və sursat, o cümlədən, 84 ədəd T-72 tankı, 50 ədəd piyada zirehli döyüş maşını, 30 ədəd "Şilka", "Tunquska", "OSA" qurğuları, mindən yuxarı "Strela-2", "Strela-3" raketləri ala bilməzdi.

Ona görə regionda nüfuz qazanmaq istəyən Avropa məhz Rusiyanın təşəbbüsü ilə Azərbaycanda, Gürcüstanda, Çeçenistanda və Qafqazın digər bölgələrində terror əməliyyatlarının, müharibələrin törədilməsinə qarşı adekvat diplomatik tədbirlər görməlidir. Azərbaycan Respublikası prezidenti, o dövrdə Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev 2001-ei il sentyabrın 25-də AŞPA-da beynəlxalq terrorizmlə bağlı müzakirələrdə erməni terrorizminin xalqımıza gətirdiyi fəlakətlərdən bəhs edərək göstərirdi ki, "Azərbaycan terrorizmdən çox əziyyətlər çəkmişdir, Ermənistanın təcavüzü başladığından erməni terrorçu qrupları tərəfindən Azərbaycana qarşı 32 terror aktı törədilmişdir. Erməni terrorçu təşkilatı ASALA Ermənistanın Azərbaycana qarşı son 13 ildə həyata keçirdiyi terror və soyqırımı siyasətində çox fəal rol oynamışdır" [4]. Abxaziyada, Çeçenistanda və digər yerlərdəki hərbi əməliyyatlarda Qafqaza vurulan zərəri də burada əlavə etsək regiona bir neçə yüz milyard dollara bərabər maddi zərər dəydiyini görmüş olarıq.

Məhz belə bir zəmində, Qafqazın parçalanmasına qarşı alternativ kimi meydana gəlmiş Qafqaz təhlükəsizlik birliyi ideyası ictimai fikirdə öz təcəssümünü tapdı. Digər tərəfdən, müstəqillik əldə olunduqdan sonra Avropa və Amerika kapitallarının regiona nüfuzu, neft ixrac kəmərlərinin və kommunikasiya sistemlərinin yaradılması Transqafqaz "Böyük İpək yolu" layihəsini TRASEKA proqramında maddiləşdirildi və bu zəmində "GUAM" alyansı meydana gəldi. Strateji əhəmiyyətinə görə, "Qafqaz evi" Azərbaycan, Gürcüstan və Şimali Qafqaz xalqlarının təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı, "GUAM" isə Avropaya çıxış yolu, "Qafqaz evi" ilə "Avropa evi"ni birləşdirən vasitə və ya "körpü" kimi qiymətləndirilir.

Lakin "Qafqaz təhlükəsizlik sistemi"nin yaradılmasını təkə xarici faktorlarla bağlamaq düzgün olmazdı. Qafqaz ölkələrarası integrasiyası kompleks şəkildə, yəni mövcud geosiyasi reallıqlar kontekstində başa düşülməlidir. Problemin tədqiqatçılarından H. Hüseynovaya görə, qarşıya qoyulan məqsəd aşağıdakı istiqamətlərin məcmusundan ibarət olmalıdır:

- Ümumqafqaz təhlükəsizlik və siyasi əməkdaşlıq sisteminin yaradılması;
- ölkələrarası iqtisadi əməkdaşlıq sisteminin formalaşması;
- Avrasiya - ümumqafqaz bazarının yaradılması;
- ictimai-siyasi qurumların demokratikləşdirilməsi;
- qafqaz xalqları dini əməkdaşlıq qurumunun yaradılması;
- beynəlxalq insan hüquqları aktlarına qoşulma və onların müdafiəsinə təminat;
- ölkələrarası mədəni əməkdaşlıq və s.

Hazırda, regional təhlükəsizlik sisteminin qurumunun yaradılmasında ağırlıq mərkəzi Gürcüstan-Azərbaycan münasibətləri müstəvisinə keçmişdir ki, fikrimizcə, bu aşağıdakı amillərlə bağlıdır:

-hər iki respublikanın müstəqil Qafqaz dövləti olması və bu baxımdan Qərbin, ilk növbədə ABŞ-ın maraqları daxilində olması;

-qonşu respublikalar həll etməli olduğu problemlər, xüsusilə, ölkənin ərazi bütövlüyü məsələsinin analoji cəhətdən oxşarlığı və bunların həlli yollarının daha çox xarici amillərlə bağlılığı, belə şərait isə hər iki dövləti bu və ya digər dərəcədə Qərb dəstəyini əldə etməyə çalışmasını şərtləndirmişdir;

-Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Avropa integrasiya

proseslərinə qoşulmaq məqsədilə analoji siyasət yeritməkdədirlər;

- xalqlarımızın Rusiyanın nüfuz dairəsindən uzaqlaşmağa çalışması bunları bir-birinə daha çox bağlayır ki, bunun nəticəsində fəaliyyət birliyi yaranır.

Azərbaycanın regionda mühüm geosiyasi vəzifəsi Avropa Birliyi ölkələri ilə birbaşa münasibətləri inkişaf etdirməkdir. Milli diplomatiyamız bu yolla iki başlıca vəzifəni reallaşdırmağa çalışır ki, bunlar ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsidir. Azərbaycan diplomatiyasının reallaşdırmağa çalışdığı Cənubi Qafqaz Təhlükəsizlik sistemi yaradılmasının taleyi təkcə Rusiyanın müqavimətində yox, həm də Qərb ölkələrinin, ilk növbədə ABŞ, Fransa, İngiltərə, Almaniya, İtaliya və s. kimi dövlətlərin dəstəyindən daha çox asılıdır. Bu baxımdan beynəlxalq münasibətlər sistemində zəngin təcrübəyə malik Fransa ilə diplomatik münasibətlərin yeni səviyyədə qurması və hərtərəfli əməkdaşlıq Azərbaycanın Avropa siyasətində özünü təsdiqi üçün çox önəmli xarici siyasət addımıdır.

Fransada çoxdan "kök salmış" erməni diasporunun və güclü erməni lobbisinin Fransa parlamentinin fəaliyyətinə təsiri konfliktində ümummilli lider Heydər Əliyevin bu Avropa ölkəsinə səfəri çox düzgün düşünülmüş diplomatik addım idi. Görüşdən sonra Yelisey sarayının marşal Müratın adını daşıyan zalında iki dövlətin beynəlxalq əlaqələri tarixində mühüm sənəd olan Paris Xartiyasını imzalamış Azərbaycan BMT-nin Nizamnaməsinin təhlükəsizlik və əməkdaşlıq prinsiplərinə tərəfdar olduğunu təsdiq etdi.

Azərbaycan Paris Xartiyasını imzalamaqla sülhsevərlik siyasətini daim dəstəkləyən Fransa dövlətinin Azərbaycan geosiyasətində perspektivli tərəfdaş olduğunu nümayiş etdirmişdir. Heydər Əliyevin Fransaya səfəri MDB ölkələri içərisində "Qərb-Şərq sivilizasiyası" arasında uzun illər hökm sürmüş "dəmir pərdə" siyasətinin qırılması yolunda ilk uğurlu aksiyalardan biri olmuşdur.

Qərb geosiyasətinə nüfuz etməklə ilk və önəmli təmaslardan biri olan Fransa-Azərbaycan görüşlərinin ən mühüm və əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də odur ki, Azərbaycan Respublikası kimi bir dövlətin Avropa Birliyinə inteqrasiyasının ilkin mənəvi-siyasi özülu qoyuldu, Azərbaycanın beynəlxalq strukturlarla əlaqələrinin genişlənməsi üçün yeni bir mühüm geosiyasi imkan yarandı, respublikamız yeni iqtisadi, mədəni, informasiya reallıqlarında öz potensialından faydalı istifadə üçün geniş siyasət məkanı qazandı. Diplomatiya tarixindən məlumdur ki, siyasi məkan ilk növbədə ticarət əlaqələri ilə fəth edilir [9, s.176-177].

Məlumdur ki, daxili vəziyyəti sabit olmayan ölkələrlə ticarət əlaqələrinin normal əsaslarda qurulması çox çətindir. Lakin Azərbaycan nümayəndə heyətinin diplomatik söyləri nəticəsində Fransanın iş adamları Azərbaycanla faydalı ticarət əlaqələrinin yaratmasına, investisiya qoyuluşunun vacibliyinə müsbət yanaşmışlar. Təsadüfi deyildi ki, "Fiqaro" qəzeti "Prezident Əliyev fransız sahibkarını cəlb etmək istəyir" məqaləsində Azərbaycanın iqtisadi vəziyyəti dəyərincə təhlil edilir, xarici investitorlara dövlət tərəfindən hüquqi təminat vəd edildiyi xüsusi vurğulanırdı [2, s.2]. İlk rəsmi səfər zamanı əsas qoyulmuş Fransa-Azərbaycan dövlətlərarası münasibətləri 1997-ci ilin yanvarında Azərbaycanın dövlət başçısının yeni səfəri dövründə daha da inkişaf etdirildi. O dövrdə Azərbaycanın Qərb diplomatiyasında mühüm istiqamətlərdən biri Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv kimi qəbul olunması məsələsi idi. Azərbaycan Respublikasının apardığı gərgin diplomatik mübarizə nəticəsində dövlətimizin Avropa Şurasına qəbulu 2001-ci ilin yanvarında gerçəkləşdi və Fransa dəstəyinin bu məsələdə rolu az olmadı [3].

Müstəqil Azərbaycanın "Avropa geosiyasəti" prizmasında ikinci mühüm təması Böyük Britaniya ilə oldu. Hələ İngiltərəyə səfəri ərəfəsində "Faynenşnl tayms" qəzetinin Moskva bürosunun müxbiri Con Lloyd Azərbaycanın daxili və xarici siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri kimi İngiltərə-Azərbaycan ikitərəfli münasibətlərinin keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırılması zərurətinə toxunmuşdu. Çünki bu Azərbaycan və Böyük Britaniya xalqlarının mənafeyinə uyğun idi.

Azərbaycanın İngiltərə ilə münasibətlərinin genişlənməsində güdülən mühüm geosiyasi məqsəd Azərbaycanın iqtisadi potensialının iki dövlət arasında qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin mühüm amili olduğuna İngiltərənin işgüzar dairələrində inam oyatmaq, bu ölkənin investorlarının respublikamızın iqtisadiyyatında iştirakını təmin etmək və nəhayət, Qarabağ məsələsinin əsl mahiyyətini bütün həqiqətilə İngiltərənin diplomatik və siyasi dairələrinə çatdırmaq və bu münaqişəli problemin sülh yolu ilə nizamlanmasında Böyük Britaniyanın dəstəyinə nail olmaq idi.

Bu problemin həlli üçün müqəddəm geosiyasi şərtlər yetişmişdi: nə Azərbaycan Sovet imperiyasının nominal respublikası, nə də İngiltərə imperiya dövləti deyildi. İndi hər iki dövlət problemlərini beynəlxalq diplomatiya meydanında həll etməyə çalışırdı. Diplomatiya sənətinin incəliyi bundadır ki, milli mənafelərin önəmliyini irəli sürərkən geosiyasi məkanı düzgün seçmək, öz həqiqətinə müqabil tərəfi inandırmaqdır.

Beləliklə, aparılmış təhlil bizə Azərbaycanın Avropa siyasətində geosiyasi mövqeyinin möhkəmlənməsinə təhlükə yaradan əsas amilləri müəyyənləşdirməyə imkan vermişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

-imperiya qüvvələrinin milli təhlükəsizlik sisteminə neqativ təsir göstərən keçmiş ittifaq strukturlarını bərpa etmək cəhdi;

-Rusiyanın Azərbaycanın geosiyasi mövqeyindən istifadə etməklə regionda öz nüfuz dairəsini bərpa etmək, genişləndirmək mövqeyi və bununla sabitliyi pozmaq cəhdi;

-Ermənistanı intensiv sürətdə ən yeni silahlarla silahlandırmaqla regionda təhlükəsizliyə təhdid yaradan Rusiyanın ümumiyyətlə, bütün Qafqazda regional konfliktləri artırmaq cəhdi ilə Ermənistan-Azərbaycan

münaqişəsindən alət kimi istifadə etməsi;

-ölkə daxilində və xaricində sabitsizlikdə maraqlı olan, bədxah qüvvələrin fəaliyyəti, bunun cəmiyyətimizin siyasi təhlükəsizlik strukturlarının təkmilləşdirilməsinə mənfi təsiri.

Məhz buna görə də, Avropa ilə rəşional münasibətlərin perspektivi Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısında milli təhlükəsizlik institutlarının daha da təkmilləşdirilməsi məsələlərini aktuallaşdırır. Bizcə, ən ümumi şəkildə, bu vəzifələri aşağıdakı kimi təsnif etmək mümkündür:

-qonşu dövlətlərlə, o cümlədən Rusiya ilə tarazlaşdırılmış, milli mənafelərimizə cavab verən geosiyasi münasibətlərin inkişaf etdirilməsi;

-Azərbaycan geosiyasi mövqeyini möhkəmlətmək üçün özünün geosiyasi resurslarından, potensialından bacarıqla istifadə etməli, beynəlxalq münasibətlər sistemində statusunu möhkəmləndirməlidir;

-xarici siyasətimizin mühüm demokiatik institut kimi səriştəliliyini daha da təkmilləşdirmək, milli diplomatik kadrların yetişməsinə qayğıni artırmanın son dərəcə zəruri olması;

- iqtisadi sahədə, xüsusilə mülkiyyət institutunun fəaliyyətini mürəkkəbləşdirən, onun təkmilləşdirilməsinə mane olan kontliktlərin təbiətini, onların həlli yollarını operativ öyrənmək, bu sahədə mövcud demokratik prosedurlardan geniş istifadə etmək.

Beləliklə, Azərbaycan geosiyasətinin Avropa geosiyasi münasibətləri kontekstində inkişafı bir sıra amillərin təsirindən xeyli asılıdır. Lakin bugünkü reallığın məntiqi inkişafı əyani şəkildə sübut edir ki, yuxarıda göstərilən vəzifələrin həlli, ölkəmizin dünya inteqrasiya proseslərində fəal iştirakından, milli təhlükəsizlik institutunun təkmilləşməsi kimi konfiiktlı prosesin arzu edilən nəticələri verməsi son nəticədə cəmiyyət üzvlərinin siyasi mədəniyyətindən xeyli dərəcədə asılıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası XİN Arxivi. Təhlükəsizlik problemləri idarəsi. Arayış, 2002, 7 s.
2. Azərbaycan Respublikası XİN Arxivi. Azərbaycan və Avropa Şurası. Arayış, 1996, 7 s.
3. Azərbaycan Respublikası XİN Arxivi. Avropa Şurası. Arayış.
4. AŞPA-da Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı Milli Məclisin deputatı İlham Əliyevin çıxışı // Azərbaycan, 26 sentyabr 2001
5. Бердяев Н. Судьба России. Опыты технологии войны и национальности. М.: Мысль, 1990,260 с.
6. Бжезинский З. Большая шахматная доска. М.: Международные отношения, 1999,256 с.
7. Ваисс М. Международные отношения после 1945 года. М.: Городец, 2005,456 с.
8. Геополитика ислама /Под ред. С. А. Модестова. М., Молодая гвардия, 2003, 326 с.
9. Дергачев В. Геоэкономика. М., 2002, 512 с.
10. Нартов Н. , Нартов В. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2007, 527 с.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизации. М.: АСТ, 2006, 571 с.
12. Хаусхоффер К. Границы в их географическом значении /Классика геополитики XX век. М.: АСТ, 2003, с.227-597
13. Хрусталев М. Основа теории внешней политики государства. Учеб. пособие, М.: Политиздат, 1989, 376 с.

PRIORITY DIRECTION OF AZERBAIJAN EXTERNAL POLICY.

Gulgun Guliyeva.

In the 90s of the XX century after global changes in the world in international world the new political model started to form. This model provided formation of new safety space. In the article the occurred conditions in the world political arena are analyzed after the collapse of socialism, the clarification in different scientific- theoretic concepts is given, meaning and content of the new European model are also studied, and directions of Azerbaijan involvement into European integration processes are revealed.

ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПОЛИТИКЕ АЗЕРБАЙДЖАНА.

Гюльгюн Гулиева.

В 90-е годы XX столетия после произошедших глобальных изменений в мире в международном мире началось формирование новой политической модели. Эта модель предусматривала формирование новой среды безопасности.

В статье анализируются возникшие условия на мировой политической арене после распада системы социализма, привносится ясность в различные научно-теоретические концепции, исследуются также сущность и содержание новой европейской модели, раскрываются направления вовлечения Азербайджана в европейские интеграционные процессы.

